

Dr hab. Andrzej Stelmach, prof. nadzw.
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza
w Poznaniu

O c e n a

**osiągnięć naukowo-badawczych, dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz
współpracy międzynarodowej dr Magdaleny Musiał-Karg
ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego**

I. Sylwetka Habilitantki

Dr Magdalena Musiał-Karg jest absolwentką Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie na Wydziale Nauk Społecznych w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa ukończyła studia na kierunku nauki polityczne (prowadzone wspólnie z Europejskim Uniwersytetem Viadrina we Frankfurcie nad Odrą – Master of European Political Studies) oraz Uniwersytetu Zielonogórskiego, gdzie ukończyła pracę zatytułowaną *The role of referendum institution in the European integration process*, natomiast na kierunku zarządzanie i marketing. Studia politologiczne zakończyła przedstawiając pracę zatytułowaną *The role of referendum institution in the European integration process*, natomiast na kierunku zarządzanie i marketing napisała pracę pt. *Szanse i zagrożenia polskiego rolnictwa w stowarzyszeniu z Unią Europejską*. W 2003 r. uzyskała kilkuletnie stypendium doktoranckie w ramach programu Europa Fellows – finansowanego przez niemieckie Bundesministerium für Bildung und Forschung. W 2006 r. była stypendystką programu Osteuropa finansowanego przez Katholischer Akademischer Ausländer Dienst. Doktoryzowała się w styczniu 2007 r. na Wydziale Nauk Społecznych UAM, broniąc rozprawę doktorską pt. *Referendum jako instytucja demokracji bezpośredniej w państwach europejskich*. Obszarem badawczym, którym zajmowała się Habilitantka na tym etapie rozwoju naukowego, była przede wszystkim demokracja bezpośrednia, ze szczególnym uwzględnieniem roli instytucji referendum ogólnonarodowego w państwach europejskich, a także w procesie integracji europejskiej. Mimo, iż swoje zainteresowanie problematyką demokracji bezpośredniej Habilitantka kontynuuje do dziś, to jednak od obrony doktoratu głównym obszarem prowadzonych przez nią badań stały się zagadnienia związane z kierunkami ewolucji współczesnych demokracji w wyniku wykorzystania nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Efektem tych zainteresowań są prace (książka oraz cykl artykułów) wskazane jako tzw. osiągnięcie habilitacyjne.

Od 2007 r. do chwili obecnej pracuje jako adiunkt, najpierw w Instytucie Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego, a potem na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Dr Musiał-Karg jest pracownikiem Zakładu Systemów Politycznych. Pełni również funkcję pełnomocnika dziekana WNPiD ds. studiów na kierunku politologia w Collegium Polonicum w Ślubicach. Oprócz tego jest koordynatorem działań niedawno powstałej na WNPiD Grupy Badawczej „Inicjatywa Helwecka” i sekretarzem redakcji Przeglądu Politologicznego. Jest osobą bardzo zaangażowaną w działalność badawczą i organizacyjną Wydziału.

II. Osiągnięcia naukowo-badawcze poprzedzające książkę wskazaną jako praca habilitacyjna

Habilitantka wyniki swoich badań opublikowała łącznie w 63 pracach, z czego 42 nie zostały uwzględnione w obszarze osiągnięcia stanowiącego podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Analiza dorobku dr M. Musiał-Karg pozwala zauważyć, iż oprócz zainteresowań badawczych, które stały się podstawą do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego, po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nastąpił dynamiczny rozwój zainteresowań badawczych Habilitantki. Stopniowo koncentrowały się one wokół kilku obszarów, które częściowo zazębiają się ze sobą. Wymienić tu należy następujące pola badań:

1. szeroko rozumiana tematyka demokracji bezpośredniej ze szczególnym uwzględnieniem instytucji referendum, który to obszar jest kontynuacją wcześniejszych zainteresowań dr Musiał-Karg;

2. studia transgraniczne (tzw. *border studies*), gdzie uwaga Habilitantki koncentrowała się głównie na badaniu obszarów usytuowanych na granicy polsko-niemieckiej, a przede wszystkim na funkcjonowaniu miast podzielonych – Ślubic i Frankfurtu nad Odrą, a także Gubina i Guben;

3. studia wyborcze i marketing polityczny – ze szczególnym uwzględnieniem wyborów samorządowych oraz kampanii wyborczych i wizerunku ugrupowań politycznych w Polsce;

4. problematyka związana z reprezentacją i rolą kobiet w życiu politycznym zarówno Polski, jak i państw Europy i świata.

Wśród prac opublikowanych w języku polskim bez wątpienia najważniejsze są dwie monografie. Pierwsza to opracowanie oparte na doktoracie - praca pt. „*Referendum w państwach europejskich. Teoria, praktyka, perspektywy*” (Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008), w której Habilitantka analizowała wykorzystanie referendum w Europie i formułowała wnioski dotyczące roli tej instytucji w państwach Europy Zachodniej, Środkowej i Wschodniej oraz w procesie integracji europejskiej. Monografia jest opracowaniem obszernym i co istotne – w przeciwieństwie do większości prac na rynku polskim – całościowym: analizującym wykorzystanie referendum we wszystkich państwach Starego Kontynentu.

Drugą monografią jest napisana we współautorstwie (1/3 wkładu) praca „*Wybory samorządowe na ziemi lubuskiej, Pomorzu i w Wielkopolsce. Granice historyczne i relacje centra-peryferia a zachowania wyborcze*” (Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2013), której Habilitantka jest współautorką. Zauważyć należy, iż polskie wybory samorządowe dostarczają szerokie możliwości prowadzenia badań nad demokracją lokalną, społeczeństwem obywatelskim, subsydiarnością, transformacją polityczną i gospodarczą etc. Są one jednocześnie niezwykle ciekawym przykładem zachowań wyborczych, stanowiąc element systemu wybierania przez obywateli władzy stanowiącej i wykonawczej. Publikacja stanowi próbę analizy wyborów samorządowych w Polsce dokonanej na wybranych przykładach i przeprowadzonej z perspektywy nauk politycznych, studiów samorządowych oraz studiów nad granicami. W pracy podjęto niezwykle interesujący problem kształtowania preferencji i zachowań wyborczych Polaków w latach 2002, 2006 i 2010 na poziomie regionalnym i lokalnym z uwzględnieniem podziałów przestrzennych na tereny wielkomiejskie i peryferyjne oraz podziałów historyczno-przestrzennych, a także granic fantomowych. Takie podejście do tematu nie znalazło dotąd wszechstronnego opracowania w bibliografii krajowej, wymienioną monografię uznać zatem należy za studium oryginalne.

Jeśli chodzi o tematykę opublikowanych przez Habilitantkę artykułów naukowych oraz rozdziałów w pracach zbiorowych, zaznaczyć należy, iż mieści się ona w obszarze nauk społecznych.

Analizując dorobek naukowy Habilitantki w zakresie obszarów badawczych, nietrudno zauważyć, iż w każdym z nich dr M. Musiał-Karg może poszczycić się wartościowymi opracowaniami, a także innymi sukcesami.

W pierwszym obszarze zainteresowań – poświęconym demokracji bezpośredniej – prócz monografii, która jest poprawioną i rozbudowaną rozprawą doktorską, artykułów w czasopiśmie naukowych oraz rozdziałów w pracach zbiorowych szczególną uwagę zwraca tekst opublikowany na łamach „Studiów Środkowoeuropejskich” (nr 4/2012) poświęcony procesowi przyznawania kobietom w Szwajcarii praw wyborczych, który to proces był kilkakrotnie „blokowany” przez męski wówczas elektorat czy to w drodze referendum ogólnonarodowego, czy to na forum zgromadzenia ludowego w kantonach Appenzell. Habilitantka podejmuje ponadto interesujący wątek wykorzystania instytucji demokracji bezpośredniej w procesie integracji europejskiej, wskazując na jego wymiar narodowy (poszczególne państwa przeprowadzają referenda ogólnokrajowe w sprawach integracji) i próbując odpowiedzieć na pytanie o perspektywy rozwoju instrumentów demokracji bezpośredniej o charakterze „unijnym” (europejska inicjatywa obywatelska). Zagadnienie jest o tyle istotne, iż demokracja bezpośrednia, szczególnie ostatnio, wykorzystywana jest jako swojego rodzaju narzędzie „szantażu” na forum UE (przykład Grecji czy Wielkiej Brytanii). Dopelnieniem tego dorobku naukowego są zapewne wielokrotnie wygłaszane przez Habilitantkę w Polsce i zagranicą wykłady gościnne nt. roli instytucji demokracji bezpośredniej w Europie, uczestniczenie w wielu konferencjach naukowych poświęconej powyższej tematyce, a także przygotowanie ekspertyzy dotyczącej wykorzystania referendum lokalnego w celu odwołania rady powiatu.

Wyniki badań w drugim obszarze zainteresowań – dotyczącego studiów granicznych – przedstawione zostały łącznie w dziesięciu pracach naukowych (7 rozdziałów oraz 3 prace zbiorowe współredagowane przez dr Musiał-Karg). Habilitantka w przedłożonych tekstach analizuje przede wszystkim wymiar polityczny funkcjonowania miast podzielonych ulokowanych na granicy polsko-niemieckiej, największą uwagę poświęcając miastu Słubice (po stronie polskiej) i miastu Frankfurt nad Odrą (po stronie niemieckiej). Oba miasta – jak zaznacza Pani Doktor – jako Słubfurt tworzą pewną nową jakość, co przekłada się na różnorodne polsko-niemieckie przedsięwzięcia nie tylko o charakterze politycznym, ale także infrastrukturalnym, czy związanym z marketingiem terytorialnym. Autorka próbuje rozpoznać złożoność uwarunkowań kształtujących tę sytuację, a także wskazać właściwości i konsekwencje polsko-niemieckiej kooperacji na poziomie lokalnym.

Wydaje się jednak, że takie podejście do tematu jest nieco wąskie. Za mało miejsca poświęcono analizie innych przykładów miast podzielonych: nie tylko z przygranicznych obszarów polsko-niemieckich, ale także z innych obszarów przygranicznych Europy. Takie ujęcie – umożliwiające porównanie wielu przypadków – pozwoliłoby wskazać mocne i słabe strony rozwiązań przyjętych w rozpatrywanych przez Habilitantkę miastach. Nie można jednak zakwestionować wiedzy specjalistycznej dr M. Musiał-Karg w tym obszarze, czego Habilitantka wielokrotnie dowodziła podczas konferencji poświęconym ww. zagadnieniom.

Za ważne osiągnięcie można uznać uczestnictwo w projekcie międzynarodowym poświęconym temu obszarowi, współorganizację serii konferencji, a także współautorstwo ekspertyzy dotyczącej powołania EUWT właśnie na obszarze badanych przez Habilitantkę miast.

Trzeci obszar zainteresowań badawczych obejmuje szeroko rozumianą problematykę wyborczą. Wynikiem tej aktywności jest 7 rozdziałów w pracach zbiorowych dotyczących wyborów samorządowych w województwie lubuskim oraz kampanii wyborczych czy

wizerunku wybranych partii politycznych. Na szczególną uwagę zasługuje, wskazana już wcześniej, monografia „Wybory samorządowe na ziemi lubuskiej, Pomorzu i w Wielkopolsce. Granice historyczne i relacje centra-peryferia a zachowania wyborcze”.

Doświadczenia badawcze w czwartym obszarze zainteresowań koncentrują się na tematyce związanej z pozycją kobiet w przestrzeni politycznej. Habilitantka swoje rozważania zaprezentowała w 6 rozdziałach w pracach zbiorowych. Teksty w większości przypadków dotyczą kwestii związanych z partycypacją kobiet w organach legislatywy i egzekutywy głównie (choć nie tylko) w państwach europejskich. Na szczególną uwagę zasługuje tekst poświęcony prezydent Liberii – E. Johnson Sirleaf, który jak się wydaje, jest wynikiem zainteresowań Habilitantki, które zrodziły się w czasie kilkumiesięcznego jej pobytu w Afryce. Autorka dokonała tutaj ciekawej analizy wpływu obecności kobiet w organach władzy państw trzeciego świata na walkę z analfabetyzmem, konfliktami domowymi, a także statusem kobiet w społeczeństwie. Tekst wydaje się być o tyle ważny, iż jest jednym z niewielu dotyczących tego zagadnienia. Jego znaczenie zwiększa dodatkowo fakt, iż w 2011 r. działania prezydent Liberii zostały docenione Pokojową Nagrodą Nobla.

Odnotować należy, że dr M. Musiał-Karg redagowała i współredagowała dwie uzupełniające się przedmiotowo prace zbiorowe poświęcone roli kobiet w Europie (2009) oraz we współczesnym świecie (2010).

Przechodząc do analizy ilościowej i wartościującej dorobek naukowo-badawczy w zakresie pozostałych obszarów zainteresowań naukowych Habilitantki, można stwierdzić, że jest on zróżnicowany i wielopłaszczyznowy. Dodatkowo – co ma duże znaczenie – niektóre z tekstów opublikowane zostały w języku angielskim. Jak podaje Autorka w dokumentacji na całość dokonań składają się łącznie 63 prace, z czego 42 są wskazane jako te dotyczące pozostałych obszarów zainteresowań naukowych.

Zdecydowana większość przedstawionych do oceny prac napisana jest poprawnie pod względem metodologicznym i merytorycznym oraz mieści się w obszarze badań politologicznych. Na korzyść Habilitantki przemawia także poprawność warsztatowa, znajomość źródeł i literatury dotyczącej przedmiotu badań.

Podsumowując, można stwierdzić, iż dorobek publikacyjny Habilitantki po doktoracie jest wystarczający ilościowo oraz poprawny pod względem naukowym. W niektórych opracowaniach wprawdzie można dostrzec drobne błędy czy nieścisłości, ale nie mają one znaczenia zasadniczego. Zauważyć również należy, iż Habilitantka publikowała w wielu wydawnictwach przede wszystkim w Polsce, ale także i zagranicą.

Pewnym mankamentem dorobku publikacyjnego dr M. Musiał-Karg jest brak jakiegokolwiek recenzji cudzej publikacji naukowej. Recenzowanie dorobku publikacyjnego i naukowego innych osób jest bez wątpienia jedną z ważnych form aktywności naukowej, tym cenniejszą, że wskazuje na zdolność do oceny cudzej działalności naukowej, a to jest umiejętność szczególnie pożądana u samodzielnego pracownika naukowego.

III. Ocena prac wskazanych jako osiągnięcie stanowiące podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Częściami składowymi osiągnięcia pt. *Determinanty i konsekwencje elektronicznego głosowania we współczesnej demokracji* są monografia pt. *Elektroniczne referendum w Szwajcarii. Wybrane kierunki zmian helweckiej demokracji bezpośredniej*, która ukazała się w 2012 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego WNPiD UAM oraz cykl 19 monotematycznych artykułów naukowych poświęconych wykorzystaniu nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych w procedurach głosowania w państwach demokratycznych ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń szwajcarskich.

Ocena doniosłości tematu

Temat przedsięwzięcia naukowego wskazanego jako podstawa ubiegania się o stopień doktora habilitowanego należy uznać za bardzo interesujący i znaczący, wpisujący się w tematykę podnoszoną w toczącej się obecnie, m.in. w gronie politologów i konstytucjonalistów, dyskusji na temat uwarunkowań i możliwości kształtowania się współczesnej demokracji partycypacyjnej w warunkach wspomagania jej nowoczesnymi technologiami. W wyniku rewolucji informacyjnej demokracja ulega poważnym i bardzo widocznym przeobrażeniom. W rezultacie tych zmian obserwuje się dynamiczną zmianę funkcjonowania współczesnych państw, ich systemów politycznych i społeczeństw. Jedną z konsekwencji tych przeobrażeń jest coraz większe zainteresowanie naukowców głosowaniem elektronicznym - za pośrednictwem Internetu czy telefonii komórkowej. Poruszany przez Habilitantkę problem jest zatem interesującym przedmiotem badania w kontekście mechanizmów wprowadzania tej formy partycypacji w wyborach i referendach, legitymizacji, konkretnych technicznych rozwiązań e-voting, ich efektywności, a także skutków niezamierzonych (w postaci wpływu na znaczenie tradycyjnych metod głosowania). Dodatkowo Habilitantka w swoich pracach (szczególnie w monografii) koncentruje się na analizie uwarunkowań e-voting w Konfederacji Szwajcarskiej oraz w Estonii, gdzie wdrożenie głosowania elektronicznego zainicjowane było na przełomie XX i XXI wieku. Jeśli chodzi o Szwajcarię, to przyznać należy, iż biorąc pod uwagę liczbę głosowań powszechnych przeprowadzanych tam rokrocznie, wdrożenie e-głosowania (e-referendum) może mieć niezwykle duże znaczenie nie tylko z punktu widzenia systemu politycznego, ale i społecznego. Podobnie w przypadku Estonii, która jest pierwszym państwem na świecie, gdzie wprowadzono możliwość powszechnych e-wyborów.

Godnym uwagi jest fakt, iż prowadząc badania właściwie na bieżąco, Habilitantka miała okazję dokonać wnikliwej, wszechstronnej i wielopłaszczyznowej analizy zachodzących zmian w szwajcarskiej i estońskiej przestrzeni publicznej, będących rezultatem wspomagania procesów głosowania nowymi technologiami w demokratycznych procedurach partycypacyjnych.

Problem badawczy

Przedmiotem badań w przedłożonej monografii, artykułach i rozdziałach jest głosowanie elektroniczne rozumiane jako głosowanie za pomocą środków elektronicznych, takich jak Internet, telefonia, telewizja czy platformy cyfrowe. Habilitantka stawia pytania o relacje między rozwojem technologicznym i procesami politycznymi oraz o wpływ wykorzystania ICT na akt głosowania w wyborach i referendach, o najważniejsze w tym kontekście szanse i zagrożenia będące wynikiem rozwoju ICT, o nowe modele demokracji czy też o nową jakość procesów zachodzących w sferze polityki.

Dr M. Musiał-Karg podejmuje analizę dwóch przypadków wykorzystania e-voting: w procedurach demokracji bezpośredniej w Szwajcarii oraz w demokracji przedstawicielskiej w Estonii, usiłując przy tym wskazać kierunki zmian współczesnych demokracji, będących wynikiem umożliwienia uprawnionym do głosowania dodatkowego sposobu partycypacji w referendach czy wyborach parlamentarnych, samorządowych oraz wyborach do Parlamentu Europejskiego.

Te zainteresowania badawcze owocują wskazaniem kierunków ewolucji helweckiej i estońskiej demokracji oraz wyjaśniania motywów, mechanizmów i konsekwencji wdrożenia głosowania elektronicznego w przestrzeni społecznej i politycznej.

Dobór analizowanych przypadków oceniam generalnie jako trafny, aczkolwiek dla pełnego zobrazowania wpływu e-głosowania na współczesną demokrację, rekomendowałbym

również analizę doświadczeń innych państw, w których implementacja e-głosowania nie powiodła się lub przebiega z dużymi oporami.

Problematyka przedsięwzięcia jest nowa, ważna poznawczo, istotna z punktu widzenia praktyki politycznej, a co – wydaje się bardzo ważne – nie prezentowana dotychczas szerzej (poza kilkoma wyjątkami – np. prace Leszka Porębskiego) w polskiej literaturze z zakresu nauk politycznych.

A. Monografia

Przedstawiona do oceny monografia pod tytułem *Elektroniczne referendum w Szwajcarii. Wybrane kierunki zmian helweckiej demokracji bezpośredniej* (Wydawnictwo Naukowe WNPiD, Poznań 2012, ss.261) jest bez wątpienia najpoważniejszym dziełem doktor M. Musiał-Karg. Jest ona ukoronowaniem wieloletnich badań prowadzonych przez Habilitantkę.

Struktura pracy

Praca dr Magdaleny Musiał-Karg pt. *Elektroniczne referendum w Szwajcarii. Wybrane kierunki zmian helweckiej demokracji bezpośredniej*, WNPiD UAM, Poznań 2012 składa się ze *Wstępu*, sześciu rozdziałów, *Zakończenia*, *Spisów tabel, map* itp. oraz *Bibliografii*. Wstęp poprzedzony jest *Przedmową* Lukasa Beglingera – Ambasadora Szwajcarii. To wszystko pomieszczone jest na 261 stronach.

Struktura pracy została pomyślana tak, by służyć sprawnemu przeprowadzeniu analizy oraz stworzyć optymalne warunki dla udzielenia odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Ogólnie oceniając strukturę pracy należy stwierdzić, iż jest ona poprawna i przejrzysta.

Dwa pierwsze rozdziały stanowią wprowadzenie do dalszych rozważań i mają charakter teoretyczny. Rozdział pierwszy dotyczy konceptualizacji zagadnienia demokracji bezpośredniej. Zdefiniowane w nim zostały zarówno demokracja bezpośrednia, jak i jej poszczególne instytucje. Przedstawiono ponadto rys historyczny rozwoju tej formy rządzenia.

W rozdziale drugim Habilitantka skoncentrowała się na teoretycznym ujęciu zagadnienia wpływu nowoczesnych technologii na współczesną demokrację, definiując przy tym demokrację elektroniczną i analizując różne formy tzw. e-partycypacji. W części poświęconej głosowaniu elektronicznemu Autorka podjęła próbę zdefiniowania wyborów elektronicznych i referendum elektronicznego.

W rozdziale trzecim analizie poddane zostały uwarunkowania występujące w Szwajcarii. Habilitantka słusznie zauważa, że ich wpływ nie jest obserwowalny tylko na płaszczyźnie społecznej, ale także znajduje odzwierciedlenie na płaszczyźnie politycznej, a mianowicie w federalnych instytucjach politycznych.

Rozdział czwarty dotyczy praktycznego wymiaru funkcjonowania w Szwajcarii instytucji demokracji bezpośredniej w federacji, w kantonach oraz na poziomie gmin. Federalizm i demokracja bezpośrednia są jednym z najbardziej znaczących wektorów helweckiej państwowości, a bezpośrednie procedury demokratyczne są stosowane w Szwajcarii na wszystkich trzech poziomach podziału administracyjnego państwa.

W kolejnym rozdziale Habilitantka podjęła próbę odpowiedzi na pytanie o charakter przeobrażeń szwajcarskiej demokracji bezpośredniej. W pierwszej części rozdziału zwróciła uwagę na najważniejsze obszary zmian, w tym także na konsekwencje wprowadzenia głosowania korespondencyjnego w Szwajcarii, natomiast w drugiej części skoncentrowała się na elektronicznym głosowaniu, omawiając motywy wdrażania *e-voting*, podstawy prawne oraz systemy e-głosowania.

Ostatni rozdział poświęcono ocenie wpływu elektronicznych form partycypacji na demokrację bezpośrednią. Habilitantka w oparciu o analizę głosowań w poszczególnych kantonach formułuje szereg bardzo trafnych wniosków, z których najważniejszy jest ten, iż głosowanie elektroniczne wpływa na szwajcarską demokrację bezpośrednią. Wprowadzenie *e-voting* (a właściwie *e-referendum*) wiązało się bowiem z poszerzeniem dostępu obywateli do alternatywnych form partycypacji w procedurach sprawowania władzy, a przez to i z ułatwieniem wyborcom udziału w głosowaniach referendalnych, co jeszcze bardziej przybliżyło Szwajcarom bezpośrednie procedury demokratyczne.

Struktura treści pracy, jak już wspominałem, jest poprawna, logiczna, spójna i konsekwentna. Autorka w kolejnych rozdziałach dokonuje najpierw ogólnej charakterystyki badanych zjawisk i procesów, a następnie przechodzi do analizy szczegółowej. Ta konsekwencja zasługuje na bardzo pozytywną ocenę, ponieważ nie zawsze autorzy prac naukowych taką zasadę stosują.

Wykorzystane metody badawcze

Teoretyczne podstawy analizy przeprowadzone w ocenianej książce są zamieszczone we *Wstępie*, w którym wskazano przedmiot i cel badań, oraz sformułowano tezę i pytania badawcze. W tej niezbyt obszernej części pracy przedstawiono również charakterystykę metod badawczych wykorzystanych w przeprowadzonych badaniach.

W pracy Habilitantka wykorzystala szeroki wachlarz metod badawczych, co niewątpliwie uzasadnione było rozległością przedsięwzięcia badawczego. Wykorzystana została m.in. metoda instytucjonalno-prawna, w oparciu o którą dr Musiał-Karg analizowała różnorodne źródła prawne dotyczące zarówno rozwiązań ustrojowych związanych z instytucjami demokracji bezpośredniej w Szwajcarii, czy też regulacje dotyczące implementacji systemów głosowania elektronicznego. Dzięki zastosowaniu metody historycznej możliwe było zarysowanie rozwoju instytucji referendum oraz inicjatywy ludowej a także ewolucji poszczególnych form demokracji bezpośredniej w praktyce poszczególnych gmin, krajów związkowych czy całej federacji.

W prowadzonej analizie – szczególnie w kontekście wykorzystania i efektywności poszczególnych systemów e-głosowania w Szwajcarii - niezwykle użyteczne okazały się metody ilościowe. Dane statystyczne dotyczące poszczególnych instytucji demokracji bezpośredniej w Konfederacji Szwajcarskiej zestawione zostały ze sobą w ujęciu porównawczym, co pomogło dostrzec zakres, a także podobieństwa i różnice ich wykorzystania. Ponadto, dzięki metodom statystycznym, możliwe było przedstawienie liczby e-głosowań oraz ich wyników w postaci wymiernych wielkości, które były pomocne w określeniu rozmiaru różnicowania praktyki związanej z *e-voting* w krajach związkowych w Szwajcarii.

Habilitantka wspomina ponadto o analizie jakościowej, jednak nie rozwija tego wątku i nie wyjaśnia, w jaki sposób tę analizę przeprowadza. Jak rozumiem analiza jakościowa służyła m.in. ocenie funkcjonalności poszczególnych systemów e-głosowania w Szwajcarii oraz ocenie wpływu wykorzystania nowoczesnych technologii na proces głosowania.

Największym mankamentem jest brak wskazania przez Habilitantkę, iż w postępowaniu badawczym opiera się na metodzie analizy systemowej. Jak mniemam dr Musiał-Karg zna tę metodę, bowiem trafnie – i wydaje się – świadomie z niej korzysta, osadzając elektroniczne głosowanie w systemie demokracji szwajcarskiej, analizując jego wpływ na procedury głosowania, szwajcarski elektorat itp. Zastosowanie tej metody wynika ze zrozumiałych względów, czyli podstawowego obszaru pola badawczego, którym jest system naczelnych instytucji państwowych ze szczególnym uwzględnieniem relacji pomiędzy nimi. Brakuje jednak wymienienia tej metody obok innych zastosowanych w procesie badawczym.

Wykorzystana literatura

Umieszczony w książce wykaz bibliografii robi wrażenie. Bibliografia została przedstawiona na 22 stronach i jest podzielona na kilka części. Po pierwsze są to źródła podzielone na konstytucje, ustawy i inne akty normatywne, a także pozostałe dokumenty o charakterze komunikatów czy raportów z badań. Część kolejna to opracowania, w których Habilitantka ujmuje monografie, prace zbiorowe oraz rozdziały w pracach zbiorowych. Kolejna część zawiera artykuły w czasopismach naukowych. Na zakończenie, w części czwartej, umieszczono wykorzystane materiały zaczerpnięte z Internetu.

Uwagę zwraca fakt, iż Habilitantka w przedstawionej monografii korzystała w zdecydowanej mierze z literatury obcej – głównie anglojęzycznej. Należy to docenić, bowiem zagadnienie elektronicznego głosowania nie jest częstym przedmiotem rozważań w polskiej nauce, ale jest szeroko opisywane w literaturze przedmiotu w języku angielskim. W obszernej bibliografii anglojęzycznej, i to zarówno źródłowej jak i naukowej, wykorzystanej w pracy brakować może jednak źródeł w językach analizowanych państw (np. francuskim czy estońskim). Habilitantka korzysta zwykle z tłumaczeń dokumentów na język angielski, jednak – jak powszechnie wiadomo – analiza źródeł w językach oficjalnych jest o wiele bardziej użyteczna i wiarygodna.

Reasumując, mimo niewielkich braków, przyznać należy, iż praca dr Magdaleny Musiał-Karg opiera się na bardzo dobrej podstawie źródłowej. Przywołana literatura przedmiotu jest bardzo obszerna i zróżnicowana, co świadczy o bardzo dobrej w tym zakresie orientacji Habilitantki.

B. Artykuły i rozdziały

Habilitantka jako podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego oprócz monografii przedłożyła również 19 artykułów naukowych i rozdziałów w pracach zbiorowych.

Treść artykułów i rozdziałów

Problematyka przedłożonych przez Habilitantkę artykułów jest nowa, ważna poznawczo, istotna z punktu widzenia praktyki politycznej, a co wydaje się bardzo istotne, nie prezentowana dotychczas szerzej w polskiej literaturze z zakresu nauk politycznych.

Przedstawione teksty dowodzą, iż badania prowadzone były przez dr M. Musiał-Karg w kilku etapach. Wyodrębnić można zarówno prace o charakterze teoretycznym, jak i empirycznym.

Punktem wyjścia Habilitantki była próba ukazania istoty elektronicznej demokracji jako tej, która wykształciła się w drodze wykorzystania ICT w przestrzeni politycznej. W tej grupie znajdują się teksty napisane w języku polskim oraz angielskim (łącznie osiem tekstów) i dotyczą one m.in. kierunków przekształceń demokracji i procesów demokratycznych za pośrednictwem nowoczesnych technologii oraz np. definiowaniu e-głosowania.

W dalszej kolejności Habilitantka zajęła się analizą konkretnych przypadków państw wykorzystujących e-voting. W swoich pracach skoncentrowała się głównie na szwajcarskich i estońskich doświadczeniach, analizując wykorzystanie *e-voting* w referendum w wybranych szwajcarskich kantonach (gminach) oraz w różnego rodzaju wyborach w Estonii. Zestawienie obu przypadków pozwoliło odpowiedzieć na pytania m.in. o różnice w motywach wdrażania e-voting czy o możliwości wpływu e-głosowania na poziom frekwencji wyborczej. W tej grupie znajduje się pięć tekstów polsko- i anglojęzycznych.

W trzecim etapie badań Habilitantka postanowiła skoncentrować się nie tylko na e-głosowaniu, ale na różnych aspektach wykorzystania technologii informacyjnych i

komunikacyjnych w życiu politycznym. W tej grupie znajdują się teksty napisane w języku polskim oraz angielskim (łącznie sześć tekstów). Część z nich poświęcono tematyce partycypacji i metod zwiększania frekwencji wyborczej, zastosowania Internetu na rynku wyborczym czy też zasadności funkcjonowania ciszy wyborczej w dobie Internetu.

Zwracając uwagę na tytuł „matematycznego cyklu”, to w artykułach brakuje szerokiego i całościowego przedstawienia różnych (nie tylko estońskiego i szwajcarskiego) przypadków państw, które rozważały implementację e-głosowania, a z różnych względów nie powiodło im się to. Takie podejście umożliwiłoby pełniejsze zrealizowanie tematu.

Mam wątpliwości co do zamieszczeni w „monotematycznym cyklu artykułów” tekstu poświęconego uwarunkowaniom ciszy wyborczej w Internecie. Praca ta nie wydaje się mieć waloru eksplanacyjnego dla tematu całości cyklu.

Wykorzystane metody badawcze

W większości artykułów przedłożonych przez dr M. Musiał-Karg wyróżnić można warstwę metodologiczną, w której wskazane są zarówno podstawy teoretyczne prowadzonej analizy, a także zarysowany jest dość precyzyjnie przedmiot badań, ich cel, a także sformułowane są pytania badawcze, na które zamierza odpowiedzieć Autorka. Jednym z moich zastrzeżeń jest zbyt duża waga przypisana pochodzącej z lat 90-tych koncepcji demokracji elektronicznej autorstwa M. Hagera. O ile Hager uzasadnia swój wybór uniwersalnym charakterem i zobrazowaniem przez Hagera ewolucji demokracji elektronicznej, to wskazane byłoby poszerzenie tegoż teoretycznego ujęcia e-demokracji o inne koncepcje. Nie tylko Hager bowiem jest twórcą koncepcji elektronicznej demokracji. Faktem jest, że Hager uzupełnia ten brak w obszernym rozdziale w monografii, jednak w pozostałych tekstach wypadałoby również rozwinąć ten wątek.

W swoich pracach Hager konsekwentnie wykorzystuje ten sam wachlarz metod badawczych, które wskazane zostały w przedłożonej monografii. Wymienić tu należy: metodę instytucjonalno-prawną, analizę systemową, metodę ilościową, jakościową czy porównawczą. Wybór należy uznać za trafny i uzasadniony.

Podsumowując, gdyby nie drobne potknięcia (bardziej natury opisowej, bowiem w warstwie badawczej te braki nie występują) dobór i wykorzystanie metod badawczych – zarówno w monografii, jak i w przedłożonych artykułach i rozdziałach jest prawidłowy.

Wykorzystana literatura

Podstawa źródłowa „monotematycznego cyklu artykułów” jest obszerna i zróżnicowana. W tekstach oparto się na wielu dokumentach (zwłaszcza na regulacjach prawnych odnoszących się do założeń wykorzystania e-głosowania), na wielu opracowaniach książkowych, na licznych artykułach naukowych, prasowych czy materiałach internetowych. Zauważyć ponadto należy, iż w przedłożonych tekstach dr Musiał-Karg powołuje się przede wszystkim na literaturę obcojęzyczną, co znajduje swoje uzasadnienie głównie w tym, iż istnieje deficyt polskich prac poświęconych tematyce e-demokracji czy e-głosowania, o czym wspominałem już wcześniej.

Oceniając wykorzystanie literatury przedmiotu stwierdzam, iż Hager zna i przywołuje obszerną literaturę przedmiotu, a także prawidłowo ją wykorzystuje.

Język publikacji oraz warsztat składających się na „cykl monotematyczny” opracowań jest poprawny.

Ważniejsze uwagi szczegółowe

Podsumowując wcześniejsze spostrzeżenia, moje zastrzeżenia i uwagi dotyczą następujących kwestii:

- uwzględnienie tytułu osiągnięcia naukowego, na które składają się monografia oraz „monotematyczny cykl 19 artykułów”, pozwala zauważyć, iż w szczególności w artykułach brakuje szerokiego i całościowego przedstawienia doświadczeń różnych (nie tylko estońskiego i szwajcarskiego) państw, które rozważały implementację e-głosowania lub testowały e-voting. Przykładem może być Holandia czy Austria, w których to państwach wdrożenie e-głosowania nie doszło do skutku z różnych względów. Te uwarunkowania w moim przekonaniu winny być uwzględnione w pracach Habilitantki,
- we *Wstępie* do przedłożonej monografii, mimo wymienienia wachlarza metod wykorzystanych przez Habilitantkę w postępowaniu badawczym, brakuje wskazania metody analizy systemowej, która to metoda zarówno w pracy, jak i w przedłożonych artykułach jest stosowana. Jak zaznaczyłem wcześniej, wydaje się, iż dr Musiał-karg świadomie i co istotne umiejętnie z tej metody korzysta (więc, jak mniemam, zna tę metodę), ale niestety nie uwzględnia jej w części opisującej metodologię przyjętą w pracy,
- w monografii w obszernej bibliografii anglojęzycznej, brakuje źródeł w językach analizowanych państw (np. francuskim czy estońskim). Habilitantka korzysta zwykle z tłumaczeń dokumentów na język angielski. Uważam, iż oparcie się na oryginalnych tekstach lub przynajmniej powołanie się na nie, podniosłoby wartość pracy,
- jak już wspomniałem, mam wątpliwości co do zamieszczenia w „monotematycznym cyklu artykułów” tekstu poświęconego uwarunkowaniom ciszy wyborczej w Internecie. Praca ta nie wydaje się mieć waloru eksplanacyjnego dla tematu całości cyklu,
- jednym z moich zastrzeżeń jest zbyt duża waga przypisana koncepcji demokracji elektronicznej autorstwa Martina Harena z 1997 r. To ujęcie e-demokracji pojawia się niemal we wszystkich przedłożonych pracach. Wskazaniem byłoby oparcie rozważań w prezentowanych tekstach również na ujęciach e-demokracji formułowanych przez innych badaczy. Habilitantka uzupełnia ten brak w obszernym rozdziale II w monografii, jednak w artykułach naukowych i rozdziałach w pracach zbiorowych tych innych koncepcji już nie uwzględnia.

IV. Indeks Hirscha

Według Harzing's Publish Or Perish indeks Hirscha dla Habilitantki wynosi 0.

V. Kierowanie międzynarodowymi lub krajowymi projektami badawczymi lub udział w takich projektach

Habilitantka wykazuje kierownictwo w trzech projektach: w jednym krajowym - *Elektroniczne głosowanie w Szwajcarii. Nowy wymiar demokracji bezpośredniej?* (finansowany przez NCN, 2011-2012) oraz w dwóch o charakterze międzynarodowym, pt. *Switzerland and the European Union. Points of reference, experiences, and challenges in the 21st century* (2013) oraz *Rola instytucji zgromadzenia ludowego (Landsgemeinde) w*

Konfederacji Szwajcarskiej (2013) – oba finansowane przez Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM.

Dr M. Musiał-Karg uczestniczyła ponadto jako wykonawca lub członek zespołu badawczego w siedmiu innych przedsięwzięciach krajowych oraz ponadnarodowych. Tematyka projektów dotyczyła m.in. demokracji bezpośredniej, preferencji partyjnych, Arabskiej Wiosny czy studiów granicznych.

Godnym uwagi jest uczestnictwo Habilitantki w projektach międzynarodowych realizowanych we współpracy z organizacjami pozarządowymi lub przedsiębiorcami. Wymienić tu należy następujące przedsięwzięcia: projekt „Mentoring dla kobiet - projekt dla województwa lubuskiego”, „Mentoring – innowacyjna metoda aktywizacji” czy projekt „Entgrenzung von Grenzregionen. EVTZ als Instrument der territorialen Kooperation von Kommunen in Europa”.

VI. Wygłoszenie referatów na międzynarodowych lub krajowych konferencjach tematycznych

Dr M. Musiał-Karg wygłosiła referaty na 32 konferencjach w Polsce (Poznań, Lublin, Warszawa, Białystok, Szczecin, Słubice, Toruń) i zagranicą (Berlin, Wiedeń, Antalya, Belek). Część z prezentowanych referatów wygłaszana była w języku angielskim.

Habilitantka organizowała lub współorganizowała 13 konferencji naukowych, z czego kilkakrotnie – coroczną międzynarodową konferencję Europa XXI wieku, która jest jednym z największych politologicznych przedsięwzięć naukowych w Polsce.

Aktywność konferencyjną dr M. Musiał-Karg ocenić należy jako imponującą zważywszy, iż Habilitantka obroniła doktorat w 2007 r.

VII. Osiągnięcia dydaktyczne i w zakresie popularyzacji nauki

Dr M. Musiał-Karg posiada bogaty dorobek dydaktyczny. Wykłada i prowadzi ćwiczenia w zakresie m. in. Współczesnych systemów politycznych, Systemu politycznego RP, Instytucji UE, Marketingu politycznego, Zarządzania zasobami ludzkimi i in. Prowadzi ponadto kursy w języku angielskim (*Direct Democracy: Theory and Practice. East and West European Experience, Eastern and Central Europe in the face of European Integration Processes*) w ramach programu AMU-PIE, przeznaczonego dla studentów zagranicznych.

Habilitantka swoją wiedzę i doświadczenie zawodowe wykorzystuje nie tylko podczas zajęć dydaktycznych, ale także w realizacji aktywności o charakterze organizacyjnym. Od 2013 roku jest sekretarzem redakcji „Przeglądu Politologicznego” oraz członkiem redakcji „The Polish Political Science Quarterly” – czasopism wydawanych przez Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM. Habilitantka jest członkiem Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, wchodzi w skład zespołu badawczego w ramach Center for Direct Democracy Studies (Uniwersytet w Białymstoku) oraz jestem członkiem i koordynatorem prac Grupy Badawczej „Inicjatywa Helwecka”.

Dr M. Musiał-Karg w swojej pracy podejmuje się również różnych zadań mających na celu popularyzację nauki: prowadzi wykłady popularno-naukowe dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych, uczestniczy w spotkaniach z uczniami, prowadzi wykłady i warsztaty w ramach różnych inicjatyw lokalnych.

VIII. Opieka naukowa nad studentami

Od 2008 roku Habilitantka pełni funkcję pełnomocnika Dziekana WNPiD UAM ds. studiów na kierunku politologia w Collegium Polonicum w Ślubicach. Jest również opiekunem Studenckiego Naukowego Koła Politologów w CP. W latach 2008-2010 była opiekunem redakcji pisma studenckiego. Od 2008 r. jest przewodniczącą Wydziałowej Komisji Ekonomicznej w Collegium Polonicum. Habilitantka prowadzi seminaria dyplomowe na studiach I stopnia. Była recenzentką również 11 prac magisterskich napisanych w języku angielskim.

IX. Staże w zagranicznych ośrodkach naukowych

Dr M. Musiał-Karg kilkakrotnie przebywała za granicą w celach naukowo-badawczych. Prowadziła zajęcia w Konyi (Turcja) w ramach programu LLP-Erasmus, a ponadto rokrocznie prowadziła kurs na Europejskim Uniwersytecie Viadrina we Frankfurcie nad Odrą. W 2011 r. przebywała w Szwajcarii (Zurych i Aarau) w celu zbierania materiałów badawczych.

X. Działalność ekspercka

Habilitantka kilkakrotnie zapraszana była do różnych projektów w roli eksperta. Warto zwrócić uwagę na dwa projekty dotyczące mentoringu, w których dr Musiał-Karg pełniła funkcję specjalisty ds. diagnozy oraz eksperta i osoby prowadzącej warsztaty tematyczne. Dr M. Musiał-Karg opracowała ponadto cztery ekspertyzy na zlecenie różnych instytucji. W 2012 r. przygotowała ekspertyzę na temat przeprowadzenia referendum lokalnego w sprawie odwołania rady powiatu, a w 2013 r. nt. utworzenia EUWT w Dwumieście Frankfurt nad Odrą-Ślubice oraz nt. wdrożenia narzędzia mentoringu jako formy aktywizacji bezrobotnych w województwie lubuskim.

XI. Udział w zespołach eksperckich i konkursowych

Dr M. Musiał-Karg wielokrotnie zapraszana była w roli eksperta na różnego typu debaty, seminaria, konferencje. Czterokrotnie była również członkiem komisji regionalnego etapu ogólnopolskiej olimpiady wiedzy o społeczeństwie (2010, 2011, 2012, 2013). W latach 2012 i 2013 była organizatorką i członkiem komisji konkursu wiedzy o Polsce i UE organizowanego podczas Festiwalu Nauki i Sztuki w Collegium Polonicum w Ślubicach.

XII. Nagrody i wyróżnienia

W 2009 r. otrzymała nagrodę indywidualną Rektora Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu za osiągnięcia w pracy dydaktycznej. Dwukrotnie w 2011 i 2012 r. Habilitantka otrzymała nagrodę indywidualną Rektora UAM odpowiednio II i III stopnia za osiągnięcia w pracy naukowej.

Dziekan WNPiD UAM w latach 2010 i 2011/2012 wyróżnił dr M. Musiał-Karg nagrodą za działalność dydaktyczną oraz naukową i organizacyjną.

XIII. Konkluzja

Stwierdzam, iż dr Magdalena Musiał-Karg posiada znaczące osiągnięcia w pracy naukowo-badawczej, a także dorobek dydaktyczny, popularyzatorski oraz w zakresie współpracy międzynarodowej. W szczególności przedstawił osiągnięcie naukowe pt. *Determinanty i konsekwencje elektronicznego głosowania we współczesnej demokracji*, które

jest potwierdzeniem Jej systematycznego rozwoju naukowego oraz stanowi znaczny wkład do naukowego poznania. Tym samym spełniła Ona wymogi określone w art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W szczególności Habilitantka sprostowała także niemal wszystkim wymaganiom szczegółowych wymienionych w par. 4 i 5 rozporządzenia MNiSzW z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. W związku z powyższym popieram wniosek o dopuszczenie dr Magdaleny Musiał-Karg do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Poznań, dnia 20 grudnia 2013 roku.

